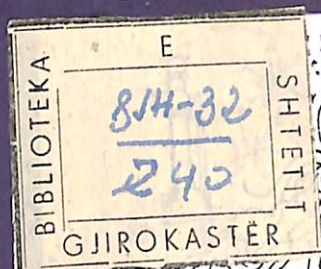

HALIL QENDRO

Si në balada

novelë
tregime

8JH-32

240

Halil Qendro

Si në balada

novelë,
tregime

49559

E qara e jetës

I Katërti

Ne jemi tre: Besari, Fatmiri dhe unë. Në të vërtetë jemi katër. I katërti është pa emër, ose, më saktë, ai ka emër, po ne nuk ia dimë. Besari e thërret Luftëtar. Po si të them, mua ky emër më duket sikur s'i shkon një foshnje kaq delikate. Besari buzëqesh dhe thotë: Po s'qe foshnjë, s'bëshesh kurrë burrë. Unë, si femër, jam më tepër kureshtare t'ia di emrin. Po s'mund ta pyesësh dhe ai s'mund të të përgjigjet për asgjë. Kujtoj emra që kam dëgjuar në këtë zonë si: Bashar, Ali, Selim, Dragush, Shaban, Kujtim, Zenun, e thërres në secilin prej tyre dhe vë re se mos fëmija reagon, po ose është shumë i vogël, ose unë nuk e godit dot emrin që i kanë vënë nëna dhe babai. Kështu, tani për tani edhe unë, kur dua ta thërres në emër, e quaj si Besari, Luftëtar. Ndofta emri që i ka vënë Besari mund të jetë më i gjeturi. Vërtet tingëllon pak i rreptë për një foshnjë, megjithëse në këtë kohë edhe fëmijët sikur rriten më shpejt dhe i riu burrërohet për një ditë. Fatmirit kjo nuk i bën asnjë përshtypje. Ai e merr në duar, kur i vjen

radha, e mbështjell mirë e mirë me velenxën e leshtë dhe, kur fillon e qan. duket që e bezdis. Por ai gjithnjë qan. Qan në krahët e mi, qan në krahët e Besarit, qan në krahët e Fatmirit. Më kot Besari e ngre lart në duar, e gudulis me mustaqet e tij të zeza për ta pajtuar. Atëherë qan dhe më shumë.

— Mbaje sa të ndez zjarrin, — më thotë mua, — përpigu mos e pushon.

Unë zbërthej xhakaventon dhe kthehem në anën tjetër. Këtë e bëj kur fëmija meket së qari dhe ne s'kemi asnjë mënyrë tjetër ta pushojmë. Në fillim ai s'e kapte fare gjirin tim, pastaj u mësua me erën e tij. Po tani e lëshon shpejt atë dhe fillon të qajë përsëri. E qara e tij mbytet nga zhurma e shiut të rrëmbyeshëm që bie. Strehët e shpellës kullojnë me çurrila dhe para nesh relievi i thyer malor vishet nga rrebeshi plot duman. Pothuajse është muzg. Në të vërtetë s'duhet të ketë perënduar dielli, megjithëse atë nuk e kemi parë gjithë ditën. Po ditët e janarit mbarojnë shpejt dhe, kur janë kështu me re, mjegulla e shira, është e vështirë të vësh kufi midis pasdrekes së vonë dhe mbrëmjes që vjen. Shiu që ka rënë e po bie, ka squllur dhe gurin dhe unë s'e kuptoj se si do ta ndezë zjarrin Besari. Shpella ku jemi strehuar është një zgavër e madhe plot kthina. Nga çatia e saj vende-vende pikojnë pika. Besari thotë se këto pika s'janë të shiut, po të vetë shpellës, që pikon kështu dhe në ditët e nxehta të verës. Ai diku kërkon rrëzave e kthinave të kësaj kamareje të madhe, megjithëse syri s'të sheh asnjë bimë. Besari kthehet me një dorë barishte që as unë s'di ku i ka gjetur. I lë ato mbi një gur dhe del përjashta shpellës. Shiu bie pa pushim. Tani s'fryn më erë. Litarët e tij duket si-

kur janë trashur e toka sikur kërcet nën për-
plasjet e tyre. Kthehet me një degë të madhe të
thatë. E lë dhe atë diku pranë dhe fillon e pret
vetëm majat, i mbledh në dorë dhe u fryn me
frymë të teren. Pastaj këput një copë leckë nga
pelena e fëmijës, e mbledh kokël, vë mbi të fije
për fije nga ajo dora e barit të thatë, nxjerr nga
xhepi i brendshëm i xhamadanit të tij prej sha-
jaku qesen e vogël me urorin, strallin dhe eshkën.
Pas dy tri goditjeve, midis gishtit të madh të
Besarit dhe strallit feks një pikëz e kuqe dhe
menjëherë përhapet përreth era e eshkës që di-
gjet. E fut atë ngadalë te leckë. Trupi i tij i
madh ulet në gjunjë dhe fillon t'i fryjë eshkës,
në fillim ngadalë, pastaj bulçitë e tij fryhen e
shfryhen më shpejt. Pas timit të zi u duk vezu-
llimi i parë i kuq i flakës. Besari vendos ngadalë
majat e shkarpave të prera. Kur flaka zotëroi mbi
togun e vogël, ai u kthye nga ne me një ndje-
një kënaqësie dhe tha:

— Tani ky zjarr i vogël do të djegë dhe dru-
rin e njomë — dhe nisi të thyente degën e thatë.
Ne u mblodhëm të tre rreth zjarrit dhe filluam
të ngroheshim, po nga krahët ende ndienim të
ftohtë. Fëmija po qante. Unë e mbaja pranë
zjarrit dhe fytyra e tij, ca nga reflekset e fla-
këve, ca nga të qarët me ngashërime, kishte ma-
rrë ngjyrën e kuqe të bakrit.

— Qan nga uria, ku ta dish se kur ka pirë
për herë të fundit, — foli Besari me një ndjenjë
dhembjeje.

Ai u ngrit dhe nxori nga çanta një copë bukë
misri dhe qesen e bollgurit. Këto ishin të vetmet
rezerva ushqimore që kishim. Unë mora një
copëz bukë, e thërrmova, e njoma dhe ia futa
fëmijës në gojë, por ai e nxirrte atë jashtë dhe
qante. Shokët, kur u ndamë, bollgurin na e

dhanë për foshnjën, kurse atë cope bukë për ne. Bollgur më kishte takuar të haja vetëm tani që isha partizane. A do ta hante atë ky fëmijë, që mua më dukej se nuk ishte më shumë se tremuajsh? Po s'kishim asgjë tjetër. Te shpella e Malit me Thepa, ku morëm këtë jetim, midis të vrrarëve, gjetëm këtë bollgur, një thes me misër dhe pak bukë. Pjesën më të madhe të bukës na e dhanë neve, që niseshim me një fëmijë diku midis njerëzve, ndofta te një nënë. Ai u kishte shpëtuar plumbave të gjermanit dhe s'do ta llinim të vdiste. Ky fëmijë, midis asaj masakre, u bë më i rëndësishëm se jeta e batalionit tonë, që kalonte nga një pritë në tjetrën, që vuante nga uria dhe të ftohtët, që duhej t'i shpëtonte darës së hekurt të operacionit armik duke rënë dhe një, dy dhe tri herë në ditë në përpjekje. Poshtë lugina nxirrte tymin e shtëpive që digjeshin. Një ditë më parë forcat e batalionit tonë bënë një manovër të guximshme. Kaluan qafën më të lartë të Malit me Thepa dhe i zunë gjermanët e ballistët në befasi. Ajo qafë në kohë dimri qe i vetmi shteg që e kishin lënë ta ruante me duart e saj të ftohta dëbora. Kur pandehnin se partizanët ishin tretur, ne u ramë në befasi, vramë e zumë robër. Të tjerët, në panik, nuk dinin nga të iknin. Pasdreke erdhën forca të reja gjermane nga qyteti duke pasur para një tank. Pas 3 orë luftimesh ne u tërhoqëm në drejtim të Malit me Thepa. Dy kompani u vendosën të manovronin andej nga kishin qenë para dy ditësh. Kur u kthyem te shpella, gjetëm gra, pleq, fëmijë të pushkatuar, të hedhur tok mbi njëri-tjetrin, të copëtuar e të shpuar me bajonetë dhe këtë fëmijë të gjallë, përposh djepit, të këthyer përmbys, të mbuluar nga trupi i gjakosur i nënës. Atë e morën partizanët me radhë në duar. Qante

fëmija e bashkë me të rridhnin dhe lotët e shokëve. Komanda e batalionit thirri Besarin, Fatmirin dhe mua. Ne duhej ta nxirrnim këtë fëmijë në një zonë të lirë. Me çdo çmim duhej të siguronim jetën e tij. Me siguri mua më zgjodhën si femër. Unë duhej të isha në vendin e nënës, kurse ata të dy, Besari dhe Fatmiri, mbrojtësit e vërtetë të tij. Por unë isha ende vajzë. Tani përpiqesha të kujtoja diçka nga fëmijëria ime, si kisha ngrënë, si më kishte ushqyer nëna, ose çfarë mbaja mend nga ato që kisha parë. Kisha qenë fëmija i dytë i shtëpisë dhe i fundit. Babai im ishte mësues e në krahasim me fëmijët e tjerë unë duhej të isha rritur më mirë. Më vinte inat që huqet e një fëmije unë i njihja më keq se Besari. Tani do t'i jepnim bollgur, po, dhe nëse do ta hante, ku do ta zienim? Ja një hollësi që nuk na kishte shkuar fare në mend. Se, ndryshe, ne atje në shpellë do ta kishim gjetur një sahan ose një gavatë te partizanët. Këtë gjë duhej të bluante në mend tani dhe Besari, se shikonte qesen me bollgur dhe heshtte. Ai mori një pllakë guri dhe e vuri në tokë, mbi të vuri qesen me bollgur, kërkoi dhe gjeti një gur të rrumbullakët sa grushti dhe filloi ta rrihte, gjersa e thërrmoi imët. Mua m'u kujtua mielli i orizit që u jepnin nënat fëmijëve, sidomos kur u prisnin gjirin. Besari miellin e hollë e hodhi në pagur dhe e vuri për ta zier në zjarr. Paguri që e vetmja enë që kishim ne të tre me vete. A do ta kish gjetur ndonjëri nga ne të tre këtë zgjidhje, mendova me vete, kur po shikoja profilin e Besarit pranë zjarrit. Po nga këto mendime më shkëputën të qarat e fëmijës. Atij tani i ishte ngjirur zëri.

— Shiko mbase e pushon dhe pak, sa të marrë një valë të zier, — u dëgjua zëri i Besarit.

Unë zbërtheva kraharorin, u ktheva krahët të dy shokëve dhe ndjeva atë gudulisjen e zakonshme të gjiri. Pagurin e mbushur me bollgurin e porsazier, për t'u ftohur sa më shpejt, e nxorëm nën shiun që binte përjashta. Në grykën e pagurit, të kthyer kokëposhtë, vendosëm një shami dhe lëngu filloi të kullonte në lugën prej druri të Besarit. Nisëm t'ia jepnim fëmijës. Në fillim ai s'e pranoi. Teshtiu duke rrudhur buzët e vogla. Unë e provova se mos ishte i nxehtë. Ia vura përsëri lugën te goja, por ai i mbante të mbyllura buzët. Ne që të tre heshtnim, buzët e fëmijës qenë nën vështrimet tona të përqendruara. Ia hapa lehtë gojën me anë të lugës, po prapë fëmija s'po reagoi. Po sikur të mos hante? Nga kjo varej jeta e tij. Ne s'kishim ç't'i jepnim tjetër dhe as mund ta dinim se ku mund ta gjenim një ushqim të përshtatshëm për të. Kjo foshnjë mund të bëhej vetë shkaktar i vdekjes së tij. Si mund të merreshe vesh me të?

— Hidhi pak në gojë, sa të mësohet, — tha Besari.

Buzët e foshnjës lëvizën dhe unë e ktheva lugën që t'i shkonte sa më shumë lëng bollguri.

— Po pi, — i thashë.

— Është me ymër të gjatë, — foli Besari.

Fatmiri po i vinte dru zjarrit për të bërë flakë që të mund të shihnim për të ushqyer fëmijën. Fëmija filloi të rrufiste gjithnjë e më shumë dhe ne të tre shihnim se si boshatisej luga. Flaka binte mbi fytyrën e të voglit.

— Mos nuk duhet të hajë shumë se i bën dëm, — u dëgjua zëri i Fatmirit.

— Ka shumë uri, — tha Besari.

Unë ia mbaja lugën plot te goja. Pas një pushimi të shkurtër nisi të rrufiste prapë. Besari i fshinte me shami bollgurin që i binte

nga luga në të dyja anët e buzëve. Dhe ashtu siç e mbaja në duar, me sytë gjysmë të mbyllur, vazhdonte t'i lëvizte buzët në mënyrë të pavetëdijshme, gjersa e zuri gjumi.

— Ta vëmë të flejë, — tha Besari. — Mbaje ashtu në duar, sa t'i bëj një shtresë të vogël.

Silueta e tij u zhduk në errësirë. Pas pak erdhi me një krah degësh në duar. I theu, i ngrohu një për një pranë zjarrit për t'u ikur lagështia dhe i shtroi njëra mbi tjetrën, duke formuar një shtrat të vogël. Unë shtrova në fillim velenxën dhe pastaj e shtriva në shtratin prej shkarpush. Gjithçka ky fëmijë e kishte të tijën, siç ia kishte përgatitur e ëma. Ne e gjetëm te shpella të lidhur në djep. Dukej që e ëma as kish pasur kohë ta zgjidhte. Ndofta ky kishte qenë dhe fati i fëmijës që i kishte shpëtuar egërsisë shtazarake të gjermanëve. Kur kujtoj atë skenë, më rrëqethet mishtë dhe përpiqem ta harroj. Por është e pamundur. Ky fëmijë i gjallë është kujtimi i përhershëm i tyre. Ishte fare pranë zjarrit. Dukej vetëm fytyra e rrumbullakët me hundën e sytë e vegjël, kur ende asgjë s'ka marrë formë të veçantë. Për herë të parë po flinte i qetë dhe ne të tre po ndienim në shpirt paqen e fytyrës së tij. Besari mori lugën, e fshiu dhe e futi në xhep.

— Ky bollgur që jeta e tij, — tha. — Ai kushedi sa ka pa ngrënë. Ne ndofta as nesër s'do të kemi mundësi t'i gjejmë ushqim tjetër që i duhet këtij vocërraku.

Ai nxori thikën dhe ndau copën e bukës së misrit në tri pjesë. Ne e thekëm dhe filluam të hanim. Darka jonë që e varfër dhe e shkurtër. Por asnjëri s'mendonte kështu. Shokët e batalionit mundet që sonte s'kanë ç'të vënë në gojë, kurse ne e kishim një copë bukë.

Jashtë nata qe varur errët. Ne zjarrin e kishim ndezur në një cep të shpellës, pas një bërryli që as era të mos na zinte, as zjarri të mos diktohej. Fëmija u përpëlit dhe lëvizi. Filloi përsëri të qante. Unë e mora dhe po e mbaja në duar.

— Mos do të pijë?

Fatmiri pruri pagurin. Mbusha përsëri lugën e drunjte të Besarit dhe fillova ta ushqeja. Piu fare pak dhe filloi sërish të qante.

— Ma jep mua, — tha Besari.

Ai e mori në duart e mëdha dhe po e lëkundte si në djep.

Ooooooo!

Merre, gjumo, djalino!

Aaaa!

Djali ynë marshalla!

*Rritu, rritu si bandill,
të të vërë xhaxhi yll.*

Ooooooo!

Zëri i Besarit mbushte shpellën e zgavruar dhe ajo i përgjigjej me akustikën e saj.

— Ti duhej të kishe lindur grua, — tha Fatmiri.

— Unë jam djali i parë pas shtatë vajzash, — foli Besari. — Nëna më ka lindur në arë. Jam shtatanik dhe vjeshtak. Nënë e goditi me shqelm në bark kau, kur po lëronte. Gjyshja thoshte se isha sa një krimb dhe askush nuk besoi se do të rroja. Më mbante me lesh të palarë.

— Shtatanikët bëhen më të fortë, thonë.

— Ja, shikomë mua, — tha Besari me çiltërsi.

Flaka e zjarrit ia bënte dhe më të kuqe fytyrën e gjerë me tipare që s'harrohen kollaj. Besari qe në togën e dytë të kompanisë sonë